

Igor VASYLYSHYN,
orcid.org/0000-0001-5036-4716
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»
(Львів, Україна) ip.was@ukr.net

ТРИ ТВОРИ ПРО «ПОЛУМ'ЯНУ РЕВОЛЮЦІОНЕРКУ» ОЛЕНУ ТЕЛІГУ (З ЛІТЕРАТУРНОЇ СПАДЩИНИ М. СИТНИКА)

У статті розглянуто твори українського письменника, журналіста й редактора Михайла Ситника, у яких висвітлено образ Олени Теліги, з якою він співпрацював 1941 року в часописі «Літаври». Джерелом допису є три різні за своїми жанрами твори з мистецької спадщини М. Ситника: поема «Любов» («Похід», 1946), спогади «Кров на квітах» («Орлик», 1948) та вірш «Олена Теліга» («Самостійна Україна», 1950). Постать «полум'яної революціонерки» Олени Теліги – української поетки, редакторки, учасниці націоналістичного руху, розстріляної нацистами 1942 р. у Бабиному Яру, назавжди закарбувалася у серці 21-річного поета, який мистецьки відтворив її світлий образ у творах 40-х років.

Восени 1941 р. М. Ситник знайомиться з О. Телігою, розпочинається їхня співпраця: поет стає одним зі співредакторів тижневика «Літаври», про що потім описує у своїх спогадах. «Кров на квітах» М. Ситника є, без сумніву, одним із найкращих взірців мемуарної ліричної прози й історичним документом епохи. 1946 р. у першому номері гайденавського місячника «Похід» з'являється поема М. Ситника «Любов» з присвятою: «Безсмертній поетці і героїні Олені Телізі». Невеликий Ситників твір – це, по суті, візія молодого поета про романтичні стосунки з Оленою Телігою, у яку 21-річний юнак був закоханий ще в часи їхньої недовгої співпраці в «Літаврах». Уявою автора ці стосунки розвиваються на тлі визвольної боротьби проти окупантів. У поезії «Олена Теліга» на фоні спогадів і героїчних символів України постає, як і попередньо в поемі «Любов», образ мужньої патріотки, провідниці нації.

1941 року доля, хоч і ненадовго, звела разом Михайла Ситника й Олену Телігу, та їхня творча співпраця – від «Літератури і Мистецтва» до «Літаврів» і Ситникові твори 40-х років, присвячені Олені Телізі та всій українській мистецькій спільноті окупованого Києва, яка боролася в страшних умовах за утвердження національної ідеї та розвиток українського національного мистецтва, посідають вагоме місце в історії української літератури й загалом в історії України.

Ключові слова: Олена Теліга, мистецька спадщина, часописи, спогади, лірика.

Igor VASYLYSHYN,
orcid.org/0000-0001-5036-4716
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Lviv Polytechnic National University
(Lviv, Ukraine) ip.was@ukr.net

THREE WORKS ABOUT THE “FLAME REVOLUTIONARY” OLENA TELIHA (FROM THE LITERARY HERITAGE OF M. SYTNYK)

The article examines the works of Ukrainian writer, journalist and editor Mykhailo Sytnyk, which highlights the image of Olena Teliha, with whom he collaborated in 1941 in the magazine “Timpani” (“Litavry”). The source of the article is three works of M. Sytnyk’s artistic heritage of different genres: the poem “Love” (“March”, 1946), memoirs “Blood on Flowers” (“Eagle”, 1948) and the poem “Olena Teliha” (“Independent Ukraine”, 1950). The figure of the ‘fiery revolutionary’ Olena Teliha – a Ukrainian poet, editor, member of the nationalist movement, shot by the Nazis in 1942 in Babi Yar, was forever engraved in the heart of the 21-year-old poet, who artistically recreated her bright image in the 40s.

In the autumn of 1941, M. Sytnyk met O. Teliha, and their collaboration began: the poet became one of the co-editors of the magazine “Timpani” (“Litavry”), which he later described in his memoirs. M. Sytnyk’s “Blood on Flowers” is, without a doubt, one of the best examples of memoir lyrical prose and a historical document of the epoch. In 1946, M. Sytnyk’s poem “Love” appeared in the first issue of the magazine “March” with the dedication: “To the Immortal Poet and heroine Olena Teliha”. Sytnyk’s small work is, in fact, a vision of a young poet about a romantic relationship with Olena Teliha, with whom a 21-year-old boy fell in love during their short collaboration with the magazine “Timpani” (“Litavry”). According to the author’s imagination, these relations develop against the background of the liberation

struggle against the occupiers. In the poem, "Olena Teliha" against the background of memories and heroic symbols of Ukraine, appears, as before in the poem "Love", the image of a courageous patriot, the leader of the nation.

In 1941, fate, albeit briefly, brought together Mykhailo Sytnyk and Olena Teliha, and their creative collaboration – from "Literature and Art" to "Timpani" ("Litavry") and Sytnyk's works of the 1940s, dedicated to Olena Teliha and the entire Ukrainian artistic community of occupied Kyiv, who fought in terrible conditions for the establishment of the national idea and the development of Ukrainian national art, occupies an important place in the history of Ukrainian literature and in the history of Ukraine in general.

Key words: Olena Teliha, artistic heritage, magazines, memories, lyrics.

Постановка проблеми. Восени 1941 р. у Києві М. Ситник знайомиться з Оленою Телігою, розпочинається їхня співпраця: поет стає одним зі співредакторів тижневика «Літаври», про що потім згадує у своїх спогадах «Кров на квітах. (Пам'яті Олени Теліги, Івана Рогача і Івана Ірлявського, розстріляних в лютому 1942 року)», які були опубліковані вперше в Місячнику культури і суспільного життя «Орлик» у лютому 1948 р., згодом – у часописі «Самостійна Україна» (Чикаго–Вінніпег, 1948), «Українському слові» (Париж, 1962), Збірнику «Олена Теліга» (Детройт–Нью-Йорк–Париж, 1977) та в книзі «Михайло Ситник. Катам наперекір: поезія, проза, спогади» (Київ, 1998). 1946 р. у першому номері гайденавського місячника «Похід» з'являється поема М. Ситника «Любов» з присвятою: «Безсмертній поетці і героїні Олені Телізі». У вересні 1950 р. у часописі «Самостійна Україна» було опубліковано вірш М. Ситника «Олена Теліга» з поетичного циклу «Герої». У трьох різних за своїми жанрами творах – спогадах «Кров на квітах», поемі «Любов» та вірші «Олена Теліга» – М. Ситник висвітлює образ Олени Теліги – української поетки, редакторки, учасниці націоналістичного руху.

Статтю написано в науково-публіцистичному стилі з максимальним збереженням цитованих текстів, що дає змогу розкрити не лише мистецький світ письменника і створений ним образ Олени Теліги, а й художню та художньо-публіцистичну специфіку ідіостилю М. Ситника.

Мета статті – розглянути образ Олени Теліги у творчості Михайла Ситника повоєнних років. Дослідити й подати факти з життя письменника, що висвітлюють і доповнюють біографічні відомості про його журналістську та редакторську діяльність у 1941 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість М. Ситника 30–50-х рр. аналізували в літературно-критичних публікаціях представники української діаспори С. Гординський, Ап. Трембовецький, М. Степовий, Ю. Клен, Гр. Шевчук, П. Карпенко-Криниця, Л. Полтава, Л. Грушенко, І. Дорошенко, П. Миргородський, О. Сацюк, Б. Бойчук, Б. Рубчак, І. Качуровський, П. Волиняк, М. Вірний, М. Неврлий, який у передмові до

книги «М. Ситник. Катам наперекір: поезія, проза, спогади», аналізуючи творчу спадщину письменника, написав: «В історію української літератури ввійде М. Ситник як субтильний лірик, близький природою до Олеся, Сосюри, Рильського, Єсеніна. У його художній спадщині є ще низка різного характеру художніх проз, публіцистичних праць, рецензій, листів. Значну історико-літературну вартість мають його спогади про О. Телігу, І. Ірлявського й І. Рогача, з якими він так самовіддано співпрацював» (Неврлий, 1998: 16).

Серед досліджень в Україні варто виокремити статті, літературознавчі розвідки та наукові коментарі Л. Череватенка, О. Ющенко, О. Панченка, М. Слабошпицького, Т. Салиги.

Виклад основного матеріалу. Спогади «Кров на квітах», які Михайло Ситник написав у жанрі ліричної прози (про це свідчать навіть назви невеликих розділів: «Шумів гнівно Дніпро», «Петлюра до нас прийшов», «Воля душі і серця», «Без анкет і біографій», «Чекаю Рильського і Сосюру», «Хризантеми», «Переможно гриміли «Літаври», «Було чути, було видно, як реве ревучий», «Дорогий гість у Свят-вечір», «Питають очі і мовчать уста» – І. В.), є насамперед цікавим автобіографічним та історичним документом, що висвітлює події 1941–1942 рр., очевидцем яких був автор у період окупації Києва німецькою армією. У невеликому історичному екскурсі він образно подає події того часу – вступ німецької армії до Києва: гуркіт гармат на лівому березі Дніпра; «сіро-зелена салдатня», що «копошиться» на пристані; пискливе «звучання губної гармошки»; дим, який ще здійсмається над розбомбленими будівлями Подолу; шумний гнів Дніпра, з якого «новітні гуни» черпають шоломом прозору воду, п'ючи її «як нектар»; незабутній вітер, що шелестить «жовто-блакитними крилами рідного прапора на бані Пресвятої Софії» вперше з часів УНР; розмови в натовпі про Петлюру й Винниченка; афіші на будках з прокламаціями: «Слава Самостійній Соборній і Незалежній Україні!», «В Україні – по-українському!» (Ситник, 1948: 1).

Восени 1941 року М. Ситник розпочинає роботу в редколегії «Українського слова», редактором якого в той час був Іван Рогач – україн-

ський воїн-націоналіст, журналіст, громадський і політичний діяч, «революціонер і прекрасна людина» (М. Ситник). І. Рогач доручає йому створити й редагувати додаток до «Українського Слова», який виходить п. н. «Література і Мистецтво» (було видано три частини: Ч. 1 – 19 жовтня 1941 р., Ч. 2 – 29 жовтня 1941 р., Ч. 3 – 4 листопада 1941 р.). У першій та третій частинах «Літератури і Мистецтва» з'являються також публікації і самого редактора видання – вірш «Тризуб» під псевдонімом Михась Сопілка та поезії «Ще прийде час...», «З минулого», «Мое дитинство», «На кладовищі» із циклу «Тридцять третій». «Розподілялись обов'язки, доручались завдання. Мені тоді було доручено організувати і редагувати «Літературний додаток», який вкладався спочатку в часопис «Українське слово» і який пізніше перетворився в славний літературний часопис «Літаври», що його редагувала незабутня О. Теліга» (Ситник, 1948: 1), – згадує М. Ситник (у цьому та інших цитуваннях автор статті повністю зберігає стиль та мову оригіналу, здійснено лише виправлення низки слів та розділових знаків відповідно до орфографічних та пунктуаційних норм чинного «Українського правопису» – І. В.). Тоді й відбулося їхнє знайомство та розпочалася співпраця: М. Ситник стає одним зі співредакторів тижневика, чотири номери якого вийшло протягом 1941 р. (Ч. 1 – 16 листопада, Ч. 2 – 23 листопада, Ч. 3 – 30 листопада, Ч. 4 – 7 грудня). Про першу зустріч з Оленою Телігою М. Ситник пише в розділі «Хризантеми» лірично й особливо тепло: «Наше знайомство було незвичайне, і я його повік не забуду. А було це так. Я повертався з Євбазу, куди ходив купити собі махорки. Коли вже підходив до редакції, то крізь ґрати залізної загорожі помітив п. Рогача, який розмовляв біля кльомби з якоюсь середнього росту, в темному вбранні жінкою чи дівчиною. Я, вповільнивши хід, привітався. Відповіли обоє. «Хіба й вона мене знає, що вітається? – наївно подумав я і уважно приглянувся до неї. Ні, такої пані з такою химерною зачіскою і вогняними очима я не знаю. Ні, це, мабуть...»

– Що ви так пильно приглядаєтесь, – несподівано обірвала волосинку моєї думки ця незнайома. – Ходіть до нас, – усміхнулась так тепло, ніби давно знайома.

Я скочив із східців через поручні і зняковів: «коли я позбудуся цих дикунських звичок? Пригаю, як парубок».

Вона ніби не помітила оту мою ніяковість і знову усміхнулась, подаючи руку.

– Олена Теліга називаюсь. Мені про вас вже колега Рогач розповідав.

Я не знав, що мені робити з її такою маленькою ручкою, – чи стиснути міцно, чи тільки легко доторкнутись. Адже – це така прекрасна поетка, полум'яна революціонерка, про яку мені недавно розповідав мій друг Іван Ірлявський» (Ситник, 1948: 2). Цитуємо сцену знайомства М. Ситника й О. Теліги в повному обсязі, бо це, на нашу думку, один із найкращих художньо-літературних портретів, який створив майстерний лірик. Його митець доповнює й іншими штрихами, як-от в епізоді з хризантемами: «А вона, коли розмовляла, дивилася просто в очі своїми великими карими очима, які так весняно сміялись і, здавалось, просвічували всю істоту. Здавалось, що нічого від неї приховати не можна, все до крапельки побачить вона тими очима» (Ситник, 1948: 2); чи в розповіді про вбиту іншими птахами маленьку пташину, свідками смерті якої обоє стали в перший день знайомства: «Я поглянув на п. Телігу. Вона стояла бліда і гнівна. Відвернулась та я помітив в очах несамовиті вогники, що палали гнівом і печаллю. Та це було лише в одній миті, бо вже знову вона тепло усміхалась:

– Боротьба нерівна і кривава. Так воно і в житті... Квіти і кров. Дисгармонія. Квіти цвітуть і кров цвіте також, тільки квіти одцвітають, а кров дає плід...» (Ситник, 1948: 3).

Про безкомпромісну позицію й безстрашність редакторки «Літаврів», її іронічне ставлення до псевдолітераторів, що в часи окупації почали виспівувати «оди» новим загарбникам, М. Ситник у розділі «Переможно гриміли «Літаври» пише: «П. Теліга уважно перечитувала кожен матеріал, деякий позначала червоним олівцем і відкладала окремо. Інші клала, вже без порядку, в одну купу, а потім подала їх мені.

– Прошу цей мотлох кинути до коша, – сказала мені. – Це фольксдойчівська графоманія. Це, мабуть, ті самі писаки, що й Сталінові так щедрували. Як по-вашому? А гляньте ось на цю нісенітницю – «Серце німецького вояка». Це писала пані Н. К. Яка швидка, вже встигла розкусити і серце німецького вояка! Бідна пані, я можу їй тільки співчувати, а допомгти зась. Хай береже в своєму альбомі. «Літаври» – тільки для українського серця» (Ситник, 1948: 3). Зрозуміло, що така незалежна редакційна політика «Літаврів» під керівництвом О. Теліги, де друкувалися твори лише українських митців і не було жодних згадок про «великонімецьчину», як того вимагала німецька цензура, недовго залишалася поза увагою окупаційної влади, зокрема цьому сприяли, як зазначає автор, й численні «нашіптувачі» – фальксдойчі, совєтські агенти та свої ж «землячки», що праг-

нули вислужитися перед окупантами: «Наїжились люті вороги. Кривавий німецький хижак – орел розіп'яв свої пазурі і причаївся під дверима непокірних «Літаврів» (Ситник, 1948: 3).

Робота М. Ситника в редакції тижневика завершилася в грудні 1941 р. У кінці місяця він поїхав до Василькова, щоб відсвяткувати Різдво в родинному колі, а згодом податися до Європи, зокрема в Прагу, якою виходець із більшовицького «раю», колишній студент советського вишу марив давно, ще з часів зустрічі в Житомирі з Олегом Ольжичем: «Прощався з Телігою, Рогачем і зо всіма друзями в редакції, як з рідними. Невимовно щеміло серце, хоч я й не думав, що це буде останнє прощання з ними» (Ситник, 1948: 4).

Про переслідування з боку окупаційної влади членів редакції «Українського Слова» та «Літаврів», зміну редакційної політики, як згадує М. Ситник, він дізнається з розповідей Івана Ірлявського, який у січні 1942 р. приїхав до нього в рідний Васильків на Різдво й гостював на Святвечір, а потім описує свої враження – те, що побачив навесні 1942 року в Києві, прийшовши в редакцію «Нового українського слова» – уже без тризуба на вивісці, «без портрета Петлюри в редакційному коридорі», з оновленим «конtingентом»: «Переможно посміхаються малороси. На порозі тієї кімнати ще не висохла кров, а на стінках ще не запали пилом ті місця, на яких висіли портрети наших вождів. <...> З того часу, як забрали Рогача, все змінилося в редакції. Від швайцара до самих редакторів включно всі розмовляли на «общепонятном». Зубами розгризали із стін летючки з написом: «В Україні – по українському!» Почала виходити російська газета. Тьотя Н. К. нарешті скинула машкару і почувала себе, як вдома. Її друкували, її поважали і розуміли, не так, як тоді, при Рогачеві...

– Тікаймо звідси, – повторяв мій друг Петро К. (найімовірніше, Петро Карпенко-Криниця – *І. В.*), – тут пахне кров'ю. Тут зрада, ганьба і прокляття.

Невеличкий гурт вовків в овечій шкірі на «малоруском наречії» і «на руском языке» задає вовчий тон в унісон Нової Європи – скрегоче зубами Київ і кличе на помсту (Ситник, 1948: 4).

«Кров на квітах» М. Ситник завершує мистецьким реквіємом – пам'яттю про загиблих від рук нацистів видатних Українців: «Любі, незабутні, рідні Олено Теліго, Іване Рогач, Іване Ірлявський і всі друзі, полум'яні революціонери, що там на бойовому посту в трагічному Києві! Де ж Ваші могили? Ми приїдемо туди тепер – вночі, щоб не бачив кат, приїдемо туди колись – вдень, щоб побачив увесь край. Ми

сплетемо нев'янучий вінок із своїх сердець і покладемо на Вашу могилу. Будуть на тій могилі цвісти білі квіти жалю, посаджені нами. А на тих квітах білих вічно буде горіти Ваша свята кров. Кров на квітах. <...> «Так, сотні, тисячі, мільйони іменних і безіменних героїв під жовто-синім стягом ітимуть і йтимуть по Ваших слідах, щоб на своїй Соборній Україні засвітити довгождане сонце, ім'я якому Держава» (Ситник, 1948: 4).

«Кров на квітах» М. Ситника є, без сумніву, одним із найкращих вірців мемуарної ліричної прози й історичним документом епохи, у якій довелося жити, творити й гинути українським митцям-патріотам.

1946 р. у часописі «Похід» з'являється поема М. Ситника «Любов» з присвятою: «Безсмертній поетці і героїні Олені Телізі». Невеликий Ситників твір – це, по суті, візія молодого поета про романтичні стосунки з Оленою Телігою, у яку 21-річний юнак був закоханий ще в часи їхньої недовгої співпраці в «Літаврах». Уявою автора ці стосунки розвиваються на тлі визвольної боротьби – української «партизанки» – проти окупантів. Звичайно, не йдеться про особливу мистецько-естетичну вартість твору, бо М. Ситник так і залишився невинуватим у своєму небажанні, попри численні суттєві й часом гострі зауваги критиків, серйозно працювати над удосконаленням свого стилю та поетичної майстерності. «Висока» критика, як образно висловився Б. Рубчак, оминула увагою твір Ситника, очевидно, ще й після розгромної, гострокритичної рецензії на збірку поета «Відлітають птиці», вміщеної попередньо в Літературному журналі «Заграва» того ж року, яку написав Гр. Шевчук (Ю. Шевельов), визнаний у ті часи літературознавець і критик, один із засновників МУРу, який мав високий авторитет у спільноті Ді-Пі та неабиякий вплив на її мистецькі кола.

Поема М. Ситника сприймається, швидше, як романтичне освідчення в коханні, написане за класичним композиційним алгоритмом: зародження стосунків – спільна боротьба – загибель коханої – туга і помста ворогові:

І понесли її ми, як наше знамено,
На останній удар, на нерівний двобій.

Й перемога всміхнулася нам щастям натхненням,

В корчах ворог звивався, як порубаний змій
(Ситник, 1946: 18).

Палітра художніх засобів – звична для Ситникової творчості, де часто впереміш із художньою лексикою в тексті побутове розмовно-побутове, а то й просторічне, як, скажімо, в епітетах: «розгнівана осінь», «розпатлана осінь», «м'ятежна,

розбурхана осінь», «пошрамлена осінь». У творі багато й інших метафор, образів-символів, характерних для лірики поета, особливо попередніх років: «розтоплювався в жилах застоюний гнів»; «ридав вітровій»; ніч, що, «немов санітарка, бинтувала рани туманом густим»; смерть, «як вовчиця»; «буря кривавих атак»; «кидалися тигром» на ворога; «кігті тихої смерті»; «побідна весна»; «Держава свята»; «святий Тризуб» та ін.

«Сонячний образ» ліричної героїні, «наймужнішої дочки», «нездоланної й відважної», яка очолює партизанський загін і гине в боротьбі з окупантами, поет створює в душі романтико-героїчного чину. Перед смертю героїня виголошує слова: «Над усе я любила лише Україну, // Слава ж... їй, Україні!..» Лірична героїня виступає в Ситниковій поемі як символ невмирущости, величі духу й національної честі. Такою й стала Олена Теліга, вписавши свої ім'я в мистецьку й національно-визвольну історію України.

У 1950 р. у часописі «Самостійна Україна» (Ч. 9, вересень 1950) було опубліковано вірш М. Ситника «Олена Теліга» з поетичного циклу «Герої». Відомо ще про дві поезії з цього циклу, що надруковані у «Самостійній Україні» попередньо: «Ольжич у Житомирі» (Ч. 6–7, червень–липень 1950), «Іван Ірлявський» (Ч. 8, серпень 1950). З Олегом Ольжичем та Іваном Ірлявським, як і з Оленою Телігою, М. Ситник був знайомий особисто. У нашій статті ми також хочемо навести деякі факти з біографії М. Ситника та запропонувати гіпотези, які, власне, і пов'язують три поезії з циклу «Герої» та додатково висвітлюють його роботу в редакції «Українського Слова» і співпрацю з О. Телігою в «Літаврах».

Про спілкування з О. Ольжичем він пише у спогадах «Кров на квітах», коли мотивує своє рішення поїхати до Праги – у цей період осередку культурного та громадсько-політичного життя українців в Європі: «А що я ще давніше, в 41-му році, познайомився з Ольжичем, то думав, що буду там, в Празі, бажаним гостем» (Ситник, 1948: 4). Цей факт цікавий у біографії М. Ситника також і тим, оскільки стає зрозумілим, чому відразу по приїзді до Києва він насамперед завітав у редакцію «Українського Слова», яку очолював І. Рогач, й попросив узяти його на роботу. «Українське Слово» початково засновує в Житомирі саме Олег Ольжич, який у складі похідних груп ОУН і за дорученням Культурної референтури ОУН, як зрештою, і О. Теліга, І. Ірлявський, М. Неврлий та багато інших представників українських мистецьких та громадсько-політичних кіл української діаспори, прибуває в Україну. Головним редактором

часопису стає І. Рогач, який згодом продовжує роботу в Києві, куди 15 вересня 1941 р. переїжджає вся редакція націоналістично спрямованого «Українського Слова». Олег Ольжич також приїжджає з Житомира до Києва. Можливо, що й колишній комсомолец, випускник Київського педагогічного вишу ім. М. Горького, молодий поет, який попередньо вже публікувався в советській пресі («Молодий більшовик», Київ; «Літературний журнал», Харків), мав і певні рекомендації від О. Ольжича після їхньої зустрічі в Житомирі, тому що, як він згадує в «Крові на квітах», жодних «анкет» заповнювати не довелося й І. Рогач відразу взяв 21-річного Ситника на роботу: «Тоді ми познайомились і відразу подружили. Так просто – подали один одному руки і, поглянувши в очі, міцно їх стиснули. Не було часу на церемонії. Мене найбільше здивувало те, що ні сам редактор Рогач, ні хто інший з них не вимагали ані заповнювати анкети, ні подавати біографії і адреси, до чого так звик, живучи в советському «раю». І якось зразу було незручно. Набивався із цим сам, чим до сліз їх змішив.

– Ми добре знаємо біографію підсоветської молоді, відповів на те мені редактор Рогач, – і цього з нас цілком досить» (Ситник, 1948: 2). І. Рогач відразу доручає М. Ситникові організувати й редагувати додаток до «Українського Слова» п. н. «Література і Мистецтво» й розшукувати та залучати до співпраці когось із «знаних українських підсоветських письменників», що могли залишитися в окупованому Києві.

Зі слів І. Рогача «ми добре знаємо біографію підсоветської молоді» стає також зрозумілим, чому Ситникові й справді вдалося поспілкуватися в Житомирі з О. Ольжичем, що перебував в умовах серйозної конспірації. Очевидно, що про М. Ситника, його українську лірику, проукраїнську позицію та ставлення до нього з боку офіційних советських органів було відомо ще попередньо навіть з відкритих джерел, оскільки поет уже в довоєнний час, незважаючи на свій юний вік та відсутність поетичних збірок, був вписаний у «чорний список» ненадійних і негодних сталінсько-советському режимові митців. На нашу думку, про це також було відомо представникам українських націоналістичних організацій, тому що такі історії, ще й публічно висвітлені в центральній советській пресі, не могли залишитися повз їхньою увагою. Про таку «рецензію» критика Г. Скульського, яка не лише знищила «письменницьку кар'єру» молодого митця, але й могла коштувати йому і свободи, і життя, дізнаємося з допису Аполлона Трембовецького (Ап. Трем-

бовецький (1913–1968) – український педагог, журналіст, краєзнавець, громадсько-політичний діяч – *I. В.*) «Шляхами шукань», опублікованого в «Українському віснику» (Берлін, 1944 р.), у якому автор, аналізуючи поезію М. Ситника 30-х років, власне, і мотивує причину відсутності будь-яких публікацій чи навіть згадок згодом про молодого поета в передвоєнний період. «В газетах і журналах у Києві почали з'являтися поодинокі поезії студента М. Ситника. Але це була скромна молодеча лірика, без огидного сюсюкання «вождеві народів», без «пафосу», без підлабузництва. Не до смаку советській критиці були скромні кроки молодого поета. Не пройшло і два роки, як вирішено «було примусити поета або замовкнути, або писати те, що потрібно для «епохи», – пише Ап. Трембовецький (Трембовецький, 1944: 11). І далі цитує розгромну рецензію советського «бездарного критика» Г. Скульського в «Радянській Україні» та його слова про молодих українських поетів, після якої їм, звичайно, був закритий шлях в УРСР до літературної діяльності: «Михайло Ситник, і подібні йому друзі – П. Карпенко-Криниця, Веретенченко, знаходяться поза радянськими часом і простором... Їх поезія, хоч і талановита, проте песимістична, покрита тінню якогось куркульсько-петлюрівського упадку... і їм загрожує опортуністична тенденція» (Трембовецький, 1944: 11). Зрозуміло, що після такого «відгуку» відомого вже тоді критика не лише можливості писати й публікуватися в сталінські тоталітарні часи були позбавлені молоді поети з «чорного списку» советської влади, це загрозувало також і їхньому життю, бо репресивний режим ні на мить не припиняв своєї діяльності. Микола Вірний у статті «Творчі періоди поета» зауважує: «Рецензент, як бачимо, виступив тут не в ролі літературного критика, а радше як комісар від літератури або просто як сексот, даючи слідчим НКВД таку «путівку в життя». В ті часи в так званій радянській дійсності смерть від «фінки» одеського жуліка була миліша, аніж така «критика». Розрахунок спеца від літератури був простий і зрозумілий: підрізати крила молодим орлятам, які з'явилися на творчих обрях» (Вірний, 1975: 180). І Михайло Ситник справді на якийсь час зник з літературного обрію, проте ненадовго, бо все змінило вторгнення 1941 р. гітлерівської армії. Тому, вважаємо, так тепло й привітно прийняли Ситника в українському націоналістичному часописі, а згодом успішною була і його співпраця з О. Телігою, якій так само попередньо було багато відомо про молодого поета.

Доручення І. Рогача М. Ситник виконав блискучо: уже наступного місяця, у жовтні 1941 р., виходить перший номер додатка «Література і Мистецтво». Після випуску трьох номерів додаток уже під керівництвом О. Теліги, яка прибула до Києва 22 жовтня, переріс в окремий повноцінний тижневик «Літаври». В останньому номері «Літератури і Мистецтва» М. Ситник вміщує статтю О. Теліги «Прапори духу», у якій авторка виголошує завдання українського «націоналістичного мистецтва»: «Треба собі виразно усвідомити, що українське націоналістичне мистецтво ніколи не було і не сміє бути лише агіткою, хоч і зверненою тепер проти нашого найбільшого ворога – Москви. <...> Українське націоналістичне мистецтво, зокрема література, не є безплідним мистецтвом для мистецтва, але в кожному разі також і не приземною московською агіткою, виверненою на другий бік. <...> Завданням українського націоналістичного мистецтва є віднайдення всіх тих цінностей, які б скріплювали, а не розслаблювали душу нації, як то робило мистецтво, накинуте нам згори. Воно має відшукати всі ті великі почування, які намагався різними способами знищити наш ворог. Воно має дбати, щоб в душах нашого народу жило не голосне гавкання на ворога, лише глибока, непримирима і творча ненависть до нього. І не солодка розчуленість над самим собою, а велика й мужня любов до своєї нації, до свого минулого, до свого народу і до всього великого і шляхетного, передусім до своїх героїв, яких так довго переслідував і замовчував ворог» (Теліга, 1941: 1).

Поезії «Олена Теліга» та «Іван Ірлявський» поєднує цікавий епізод, про який М. Ситник згадує в розділі «Було чути, було видно, як реве ревучий...» «Крові на квітах» – мандрівку грудневого дня трьох працівників «Літаврів» до берегів Дніпра: «Був, здається, грудень. У всякому разі – зима із снігом і палючим морозом. Олена Теліга конче захотіла сьогодні піти до Дніпра, хоч там уже була не раз. <...> Був полудень. Ми йшли вулицями Подолу – Теліга, Ірлявський і я. На тротуарах була слизько, і Теліга обпиралася на руку Ірлявського. Я йшов поруч останнього і все спотикався своїми некованими чобітьми.

Ми розмовляли про се, про те: про зміст найближчого числа «Літаври», про дрова чи про вугілля, які треба було дістати, щоб у кімнаті не замерзло чорнило, про те, як дістати хоч би з пуд картоплі, про театральні новини. І тоді я примітив, як схудла за цих кілька місяців п. Теліга, а рум'яніці, що запеклись на її щоках, не могли це заперечити, бо ж на дворі палючий вітер і мороз.

<...> Походивши з годину над Дніпром, ми піднялись на Володимирську Гірку і довго стояли біля пам'ятника. Олена Теліга немов пила своїми очима прозорість Славути, який при заході сонця ворухився, мов живий між мертвими берегами.

Ми всі вчотирьох – разом з Володимиром Великим, мабуть, з одним чуттям дивилися на Дніпрову даль. Звідти нам добре «було видно, було чути, як реве ревучий...» І можливо, одним чуттям билосся тоді троє сердець, однаково жалюючи, що не б'ється четверте – серце Володимира Великого» (Ситник, 1948: 3–4).

Вірш «Олена Теліга» розпочинається рядками, які ніби продовжують Ситникові спогади:

– Пані Олено, застібніть пальто,
Простудитесь. Такий холодний вітер!..

Шумів Дніпро і бився під мостом
Об металеві шлюзи і граніти (Ситник, 1950: 1).

У поезії «Іван Ірлявський» спогади поета про товариша й цей епізод у їхньому житті доповнюються новими деталями:

Я так тебе запам'ятав: Поділ.
Вірші, Теліга... і гучні «Літаври».
І в дніпровому дзеркалі-воді
Ті романтичні силуєти Лаври.

А ми на березі у пізній час
Розклали на піску шумне багаття,
І я помітив у Твоїх очах
Той синій смуток Твого Закарпаття.

І наші мрії огортав туман,
Змішавшись із цим химерним димом...
Ось і Софія. Кам'яний Богдан.

І на горі Великий Володимир (Ситник, 1950: 1).

У вірші «Олена Теліга» на фоні спогадів і героїчних символів України, як-от: Київ, «що в огнях сторіч нам карбував безмовно вічну славу», Запоріжжя, «давня Січ», могили союзників України шведів, «голуба Полтава», постає, як і попередньо в поемі «Любов», образ мужньої патріотки, провідниці нації, яка стоїть «на самій середині України, мов живий маяк». Поет, сакралізуючи постать

Олени Теліги, наділяє ліричну героїню твору божественними рисами: «одна з святих з відкритою до нас душею й серцем»; очі, що горять «золотим вогнем»; уста, «затиснуті до болю» в гніві на ворогів; «земна богиня», щоб як контраст показати в образі «двох змії», «споріднених катів» – гітлерівського та сталінського режимів, які «шаліють вперто у кривавім герці», те діявольське зло, яке загрожує свободі й незалежності України, знищуючи найкращих представників української нації:

А так два змії на отім мосту
Скрутилися, пустили смертну піну
І ми згубили осяйну мету
На самій середині України (Ситник, 1950: 1).

Проте українське слово, втілене в пісні любови до рідного краю та боротьби за нього, – незнищенне, виголошує поет в останніх рядках вірша:

Та тільки пісня та неповторима,
Що вирвалась з її душі на світ, –
Уже навчила нас – її очима
Дивитися на схід, на рідний схід (Ситник, 1950: 1).

Поезії «Олена Теліга» та «Іван Ірлявський» належать до громадянської та патріотичної лірики й водночас це Ситникові вірші-реквієми – світла пам'ять про страчених нацистами 1942 року друзів.

Висновки. У творах М. Ситника не тільки мистецьки розкрито образ Олени Теліги, але й інших видатних українців, водночас це також і своєрідні документи епохи, про «значну історико-літературну вартість» яких написав, зокрема виокремивши Ситникові спогади, у передмові «З Україною в серці своєму» Микола Неврлий (Неврлий, 1998: 16).

1941 року доля, хоч і ненадовго, звела разом Михайла Ситника й Олену Телігу, та їхня творча співпраця – від «Літератури і Мистецтва» до «Літаврів» – і Ситникові твори 40-х років, присвячені Олені Телізі та всій українській мистецькій спільноті, яка боролася за утвердження національної ідеї та розвиток українського мистецтва, посідають вагоме місце в історії української літератури й загалом в історії України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вірний М. Творчі періоди поета. *Ситник М. Цвіт напороті*. Торонто : Молода Україна, 1975. С. 179–194.
2. Неврлий М. З Україною в серці своєму. *Ситник М. Катан наперекір: поезії, проза, спогади* / упоряд. М. Неврлий, Г. Булах. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 1998. С. 13–23.
3. М. С. (Михайло Ситник). Кров на квітах. (Пам'яті Олени Теліги, Івана Рогача і Івана Ірлявського, розстріляних в лютому 1942 р.). *Орлик*. Берхтесгаден, 1948. Ч. 2. С. 1–4.
4. Ситник М. Іван Ірлявський. *Самостійна Україна*. Чикаго–Вінніпег, 1950. Ч. 8 (31). С. 1.
5. Ситник М. Любов. Поема. *Похід*. Гайденав, 1946. ч. 1. С. 15–18.
6. Ситник М. Олена Теліга. *Самостійна Україна*. Чикаго–Вінніпег, 1950. Ч. 9 (32). С. 1.
7. Теліга О. Прапори духу. *Література і Мистецтво*. Київ, 1941. Ч. 3. С. 1.
8. Рембовецький Ап. Шляхами шукань... *Український Вісник*. Берлін, 1944. Ч. 30. С. 11.

REFERENCES

1. Virnyi M. Tvorchi periody poeta [Creative periods of the poet]. / Sytnyk M. Tsvit paporoti [Sytnyk M. Fern flower]. Toronto: Moloda Ukraina. Pp. 179–194 [in Ukrainian].
2. Nevryli M. Z Ukrainoiu v sertsii svoiemu [With Ukraine in my heart]. / Sytnyk M. Katam naperekir: poezii, proza, spohady / uporiad. M. Nevryli, H. Bulakh Kyiv: Vydavnytstvo imeni Oleny Telihiy. [Sytnyk M. Katam across: poetry, prose, memories] / Compiled by M. Nevryli, H. Bulakh. Kyiv: Olena Teliga Publishing House. Pp. 3–23 [in Ukrainian].
3. M. S. [Sytnyk M]. Krov na kvitakh. (Pam'iaty Oleny Telihiy, Ivana Rohacha i Ivana Irlivskoho, rozstrilianykh v liutomu 1942 r.) [Blood on flowers. (In memory of Elena Teliga, Ivan Rogach and Ivan Irlivsky, shot in February 1942)]. Orlyk. Berchtesgaden, 1948. Part 2. Pp. 1–4 [in Ukrainian].
4. Sytnyk M. Ivan Irlivskiy [Ivan Irlivsky]. Independent Ukraine. Chicago–Winnipeg. Part 8 (31). P. 1 [in Ukrainian].
5. Sytnyk M. Liubov. Poema [Love. Poem]. Campaign. Gaidenau, 1946. Part 1. Pp. 15–18.
6. Sytnyk M. Olena Teliha [Olena Teliga]. Independent Ukraine. Chicago–Winnipeg, 1950. Part 9 (32). P. 1 [in Ukrainian].
7. Teliha O. Prapory dukhu [Flags of the spirit]. Literature and Art. Kyiv, 1941. Part 3. P. 1 [in Ukrainian].
8. Trembovetskyi Ap. Shliakhamy shukan... [Through search...]. Ukrainian Herald. Berlin, 1944. Part 30. P. 11 [in Ukrainian].